

**ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԷՆԵՐԳԵՏԻԿ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆ¹.
«ԿԱՍՊՅԱՆ ՆԱՎԹԻ ՈՒ ԳԱԶԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ 2008Թ.» ԶԵԿՈՒՅՑԸ**

Կարեն Վերանյան

2008թ. դեկտեմբերին լույս տեսավ Միջազգային էներգետիկ գործակալության պատրաստած հերթական, սակայն ոչ ավանդական զեկույցը՝ նվիրված Կասպյան ավազանի նավթագազային ոլորտի վերջին զարգացումներին ու միտումներին: «Կասպյան նավթի ու գազի զարգացման հեռանկարները» խորագիրը կրող զեկույցը, որը նախաձեռնվել ու պատրաստվել է գործակալության ենթակայության տակ գործող «Գլոբալ էներգետիկ երկխոսություն» վարչության կողմից, ներառվում է գործակալության «աշխատանքային թղթեր» կոչվող ուսումնասիրությունների շարքում:

***2007թ. Կասպյան ավազանի նավթարտահանման
ծավալները և արդյունահանումը***

Զեկույցի փորձագիտական գնահատականներով, Կասպյան նավթագազային ավազանը առաջիկա կես տասնամյակի կանխատեսումներով կշարունակի կարևորագույն նշանակություն ունենալ համաշխարհային նավթագազային մատակարարումների ցանցում:

Աղյուսակ 1-ում բերված են Կասպյան ավազանից 2007թ. նավթի արտահանման ցուցանիշները, որտեղ չեն ներառվել Ղազախստանի, Թուրքմենստանի ու Ռուսաստանի ոչ կասպյան շրջանների արտահանման տվյալները: Վիճակագրության համաձայն, 2007թ. դրությամբ Կասպյան շրջանի խոշորագույն նավթարտահանող երկիրը Ղազախստանն է, որի ցուցանիշը կազմել է օրա-

¹ Միջազգային էներգետիկ գործակալությունը/*International Energy Agency* անկախ կազմակերպություն է, որի գործունեությունը հիմնվում է միջկառավարական համագործակցության սկզբունքի վրա: Այն հիմնադրվել է Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության (ՏՀԶԿ) կողմից դեռևս 1974թ. վերջերին (Փարիզում)՝ նավթային ճգնաժամի ժամանակաշրջանում, որի հիմնական նպատակն էր աջակցել ճգնաժամի հաղթահարման, նավթի մատակարարումների կարգավորման գործընթացին: Կազմակերպությանն անդամակցում են 28 երկրներ:

կան ավելի քան 1,04 մլն բարել (տարեկան 52 մլն տոննա նավթ): Ղազախստանին իրենց բարձր ցուցանիշներով հաջորդում են Ադրբեջանն ու Ռուսաստանը: Կասպյան տարածաշրջանից Ռուսաստանի նավթարտահանման ծավալները (ներառյալ Կասպյան խողովակաշարային կոնստրուկցիոնից/ԿԽԿ իրականացված արտահանումների ծավալը) կազմում են Ռուսաստանի ամբողջ նավթարտահանման ցուցանիշների ընդամենը 3%-ը: Նշենք, որ Կասպյան խողովակաշարային կոնստրուկցիոնը նավթարտահանման ծավալներով 2007թ. Կասպյան ավազանի խոշորագույն խողովակաշարն էր (օրական 652 հազ. բարել/տարեկան 32,6 մլն տոննա նավթ), որին հաջորդում էր Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան նավթատարը՝ օրական 570 հազ. բարել կամ տարեկան 28,5 մլն տոննա նավթ ցուցանիշով (*մանրամասն տե՛ս աղյուսակ 1*):

Աղյուսակ 1

Կասպյան ավազանից նավթի արտահանումը, 2007թ.¹

Էներգետիկ հաղորդակցության ուղի	Արտահանում		Նավթի աղբյուրները, մլն տոննա
	հազ. բարել, օր.	մլն տոննա, տարեկան	
Թենգիզ-Նովոռոսիյսկ (ԿԽԿ նավթատար) Ղազախստան-Ռուսաստան	652	32,6	Ղազախստան (25,6) Ռուսաստան (7)
Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան (Ադրբեջան-Վրաստան-Թուրքիա)	570	28,5	Ադրբեջան
Աթիրաու-Մամարա նավթատար Ղազախստան-Ռուսաստան	320	16	Ղազախստան
Բաքու-Բաթում Ադրբեջան-Վրաստան/գնացքով	136	6,8	Ադրբեջան (4,4) Ղազախստան ² (2,4)
Բաքու-Նովոռոսիյսկ նավթատար Ադրբեջան-Ռուսաստան	134	6,7	Ադրբեջան (2,3) Ղազախստան ³ (4,4)
Նեքա Իրան/լաստանավ	112	5,6	Թուրքմենստան (3,5) Ղազախստան (2,1)
Շեղանուր	1 924	96,2	-

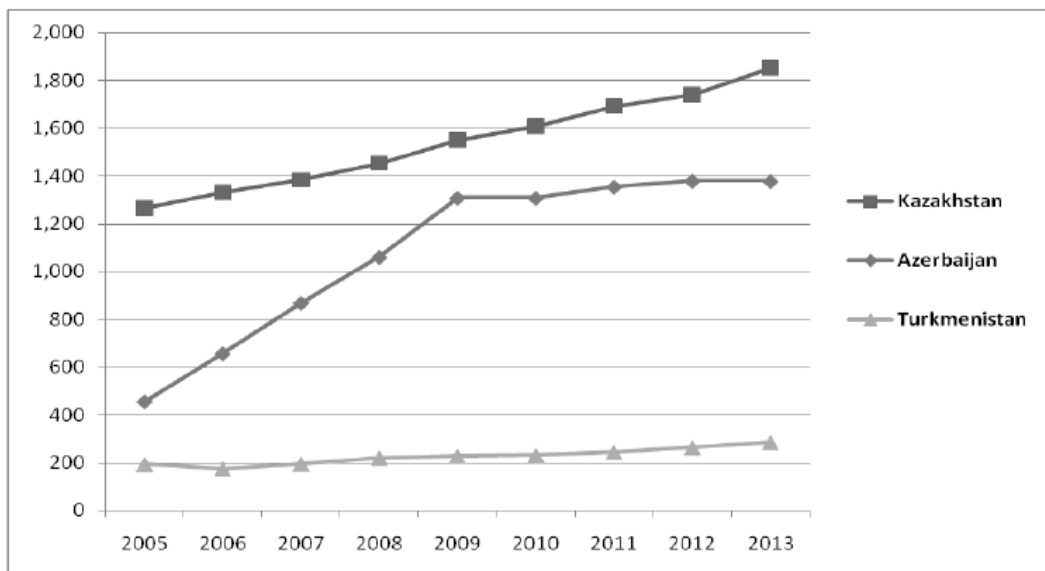
Գործակալության միջնաժամկետ՝ մինչև 2013թ. կանխատեսումների համաձայն, Կասպյան ավազանում նավթարդյունաբերության ծավալները կաճեն օրական շուրջ 800 հազ. բարելով: 2000թ. ի վեր Ղազախստանում նավթարդյունահանման ցուցանիշները կրկնապատկվել են և կազմել օրական 1,4 մլն բարել կամ տարեկան 70 մլն տոննա նավթ: Ղազախստանի նավթարդյունաբերու-

¹ Տվյալներում ներառված չեն Ղազախստանի (երկրի կենտրոնական հատվածից դեպի Չինաստան արտահանված օրական շուրջ 85 հազ. բարել կամ տարեկան 4,5 մլն տոննա նավթը), ինչպես նաև Թուրքմենստանի ու Ռուսաստանի ոչ կասպյան շրջաններից արտահանումների ծավալները:
² Ղազախստանի լաստանավային փոխադրումները Բաքու (Ադրբեջան):
³ Ղազախստանի լաստանավային փոխադրումները Մախաչկալա (Ռուսաստան):

թյան տեմպերը կայուն կերպով կաճեն նաև առաջիկա տարիներին և մասնավորապես մինչև 2013թ. գործակալության կանխատեսումներում՝ 2013թ. կազմելով օրական 1,85 մլն բարել նավթ (տարեկան 92,5 մլն տոննա): Ղազախստանի գծով գործակալության կողմից իրականացված 2008թ. հուլիսյան միջնաժամկետ հեռանկարներում որոշակի փոփոխություններ են տեղ գտել, ինչը պայմանավորված է ղազախական «Քաշագան» նախագծի հետ: Խնդիրն այն է, որ «Քաշագանի» նավթի շահագործման մեկնարկը հետաձգվել է և կտրվի ոչ թե 2011թ., այլ ավելի ուշ՝ միայն 2013թ., ինչի արդյունքում 2015թ. Ղազախստանը կկարողանա արդյունահանել օրական շուրջ 2 մլն բարել նավթ (տարեկան 100 մլն տոննա նավթ):

Գրաֆիկ 1

Ղազախստանի, Ադրբեջանի ու Թուրքմենստանի նավթարդյունահանումը 2005-2013թթ., հազ. բարել օրական

Գրաֆիկում պատկերված վիճակագրությունից կարելի է նկատել, որ նշված տարիների ընթացքում Ադրբեջանի նավթարդյունահանման տեմպերը, փորձագիտական գնահատականների ու կանխատեսումների համաձայն, համեմատաբար բարձր ցուցանիշներ են արձանագրում 2005-2009թթ. ընկած ժամանակահատվածում: Հաջորդ՝ 2009-2013թթ. կտրվածքով, սակայն, նավթարդյունահանման ծավալները թեև ունեցել են կայուն աճ, սակայն զգալիորեն կրճատվել են: 2007թ. Ադրբեջանն արդյունահանել է օրական 870 հազ. բարել նավթ (տարեկան 43,5 մլն տոննա), այն պարագայում, երբ 2006թ. նրա համապատասխան ցուցանիշը կազմել էր օրական 650 հազ. բարել (տարեկան 32,5

մլն տոննա) նավթ: Օրական 1 մլն բարել նավթի արդյունահանման ծավալային սահմանագիծը Ադրբեջանը հատեց միայն 2008թ., իսկ հաջորդ՝ 2009 թվականին, այդ ցուցանիշն արդեն կազմում էր օրական շուրջ 1,3 մլն բարել նավթ: 2013թ. դրությամբ Ադրբեջանի նավթարդյունահանման ծավալները չեն գերազանցի օրական 1,4 մլն բարել նավթի ցուցանիշը:

Գործակալության գնահատականներով, «Ազերի-Չիրազ-Գյունեշլի» հանքավայրերի վերականգնվող պաշարները հաշվվում են շուրջ 9 մլրդ բարել, ինչը բավական հակասական ցուցանիշ է այլ միջազգային էներգետիկ կազմակերպությունների տրամադրած արդյունքների համեմատությամբ, որոնք տատանվում են 4-5 մլրդ բարելի սահմաններում:

2007թ. Կասպյան ավազանի գազի արդյունահանումն ու արտահանումը

Միջազգային էներգետիկ գործակալության զեկույցի փորձագիտական գնահատականների համաձայն, Կասպյան ավազանն ունի զգալի պոտենցիալ ընդարձակելու ներգրավվածությունը բնական գազի հաղորդակցության ու մատակարարումների համաշխարհային ցանցում, շնորհիվ նրա, որ Ադրբեջանն ու Ղազախստանը միացան գազարդյունահանող Թուրքմենստանին ու Ուզբեկստանին՝ դառնալով գազարտահանող ցանցային երկրներ:

Ստորև պատկերված աղյուսակում առանձնացվում են Կասպյան ավազանի գազարդյունահանող 4 երկրների գազի արդյունահանման, սպառման ու արտահանման վիճակագրական տվյալները (*տե՛ս աղյուսակ 2*): Այսպես, 2007թ. դրությամբ Ադրբեջանը արդյունահանել է շուրջ 11 մլրդ մ³ բնական գազ՝ առաջին անգամ դառնալով բնական գազի ցանցային արտահանող երկիր (կապված 2007թ. Բաքու-Թբիլիսի-Էրզրում գազամուղի շահագործման մեկնարկի հետ): Արդյունահանված բնական գազի ճնշող մեծամասնությունը՝ 9,3 մլրդ մ³ ծավալով, սակայն, շահագործվել է ներքին սպառման նպատակներով, մնացած մասը՝ 1,7 մլրդ մ³-ը՝ արտահանվել: Նույն վիճակագրական պատկերը նկատվում է նաև Ղազախստանի պարագայում, որը 2007թ. արդյունահանելով 12,9 մլրդ մ³ գազ՝ դրա մեծ մասը՝ շուրջ 10,6 մլրդ մ³, շահագործել է ներքին սպառման նպատակներով, 2,3 մլրդ մ³՝ նախատեսել արտահանման համար:

Թուրքմենստանը Կասպյան շրջանի խոշորագույն գազարդյունահանող երկիրն է, որի ծավալները 2007թ. գնահատվել են 72,3 մլրդ մ³: Ի տարբերություն վերը նշված Կասպյան երկու երկրների, Թուրքմենստանն իր արդյունահանած բնական գազի մեծ մասը՝ 54,3 մլրդ մ³ գազ, արտահանել է, իսկ ներքին սպառմանը հատկացվել է ընդամենը 18 մլրդ մ³-ը: Թուրքմենստանին բնական գազի արդյունահանման ծավալներով հաջորդում է Ուզբեկստանը, որը 2007թ. արդյունահանել է շուրջ 65,3 մլրդ մ³ գազ: Այդ ծավալների զգալի հատվածը՝

շուրջ 50,6 մլրդ մ³, նախատեսվել է ներքին սպառման համար:

Վիճակագրությունը ցույց է տալիս, որ 2007թ. դրությամբ աղյուսակում բերված Կասպյան 4 երկրներն ընդհանուր առմամբ արդյունահանել են 161,5 մլրդ մ³ գազ, որի 85%-ը կազմել է միայն Թուրքմենստանի ու Ուզբեկստանի մասնաբաժինը՝ միասին վերցրած (համապատասխանաբար 44,7% և 40,4%):

Ինչ վերաբերում է 2007թ. բնական գազի արտահանմանը, ապա դրա համընդհանուր ծավալները (4 երկրները միասին վերցրած) կազմել են 73 մլրդ մ³, որի ճնշող մեծամասնությունը՝ շուրջ 74,3%, հաշվվել է միայն Թուրքմենստանի մասնաբաժինը:

Աղյուսակ 2

Բնական գազի արդյունահանումը, սպառումն ու արտահանումը, 2007թ., մլրդ մ³

Երկիր	արդյունահանում	սպառում	արտահանում
Ադրբեջան	11	9,3	1,7
Ղազախստան	12,9	10,6	2,3
Թուրքմենստան	72,3	18	54,3
Ուզբեկստան	65,3	50,6	14,7

Գործակալության տվյալներով, 2007թ. Ադրբեջանը արդյունահանված բնական գազի 1,7 մլրդ մ³ ծավալից համեմատաբար խոշոր մասը՝ 1,2 մլրդ մ³, արտահանել է հարևան Թուրքիա, 0,2 և 0,3 մլրդ մ³ ծավալ ապահովել համապատասխանաբար Իրանին ու Վրաստանին¹: Աղյուսակում ներկայացված վիճակագրության համաձայն, թուրքմենական արտահանված բնական գազի՝ 54,3 մլրդ մ³ ծավալների մեծ մասը՝ 48,1 մլրդ մ³ գազը, արտահանվել է Ռուսաստան, իսկ մնացած՝ 6,2 մլրդ մ³-ը՝ Իրանի Իսլամական Հանրապետություն: Նշենք, որ 2006թ. Ռուսաստան ներմուծված շուրջ 60 մլրդ մ³ գազի գրեթե 70%-ը կազմում էր թուրքմենական գազի մասնաբաժինը: Ինչ վերաբերում է Ուզբեկստանին, ապա վերջինիս կողմից արտահանված գազի զգալի մասը նույնպես բաժին է ընկել Ռուսաստանին (10,5 մլրդ մ³), մի մասն էլ արտահանվել է Կենտրոնական Ասիա (*մանրամասն տե՛ս աղյուսակ 3*):

¹ Գործակալության տվյալներով, Բաքու-Թբիլիսի-Էրզրում գազատարը կարող է մատակարարել տարեկան մինչև 8 մլրդ մ³ գազ, իսկ «Շահ Դենիզ» հանքավայրի շահագործման երկրորդ փուլի պարագայում՝ մինչև 20 մլրդ մ³ գազ (տե՛ս *աղյուսակ 4*): Ադրբեջանի պաշտոնական տվյալներով՝ գազի մատակարարման ծավալների վերաբերյալ Ադրբեջանի ու Թուրքիայի միջև ձեռք բերված վերջին պայմանավորվածությունների համաձայն, 2009թ. «Շահ Դենիզ» հանքավայրից (շահագործման առաջին փուլ) բնական գազի մատակարարումը Թուրքիա կազմելու է տարեկան 6,6 մլրդ մ³: Թուրքիայի պաշտոնական տեղեկություններով, 2008թ. այդ ցուցանիշը հաշվվել է տարեկան ավելի քան 4 մլրդ մ³ գազ:

Աղյուսակ 3

Բնական գազի արտահանումներն ըստ երկրների, 2007թ., մլրդ մ³

Դեպի	Արտահանող երկիր			
	Ադրբեջան	Ղազախստան ¹	Թուրքմենստան	Ուզբեկստան
Ռուսաստան	-	5,5	48,1	10,5
Իրան	0,2	-	6,2	-
Թուրքիա	1,2	-	-	-
Վրաստան	0,3	-	-	-
Կենտրոնական Ասիա	-	(3,2)	-	4,2
Արտահանումը. ընդհ.	1,7	2,3	54,3	14,7

Գործակալության փորձագիտական գնահատականներով, Ադրբեջանի բնական գազի ապացուցված պաշարները հաշվվում են շուրջ 1,3 տրլն մ³ գազ, և երկիրը լուրջ պոտենցիալ ունի մեծացնելու բնական գազի արդյունահանման ծավալները: «Շահ Դենիզ» հանքավայրի շահագործման երկրորդ փուլի պարագայում էլ ավելի կընդարձակվեն գազի մատակարարման ծավալները մինչև 2013թ. և կկազմեն տարեկան 12-15 մլրդ մ³ (զեկույցում խոսվում է, սակայն, մինչև 20 մլրդ մ³ գազի ծավալի հնարավորության մասին):

Բավական բարձր են գնահատվում Ղազախստանի բնական գազի ապացուցված պաշարների ցուցանիշները, որոնք տարբեր հաշվարկներով տատանվում են 1,9-ից մինչև 4 տրլն մ³-ի սահմաններում: Նախատեսվում է, որ դազախական գազի արդյունահանման ծավալները առաջիկա երկու տասնամյակում զգալիորեն կաճեն՝ հիմնականում պայմանավորված «Քաշագանի» հանքավայրի շահագործմամբ: «Բրիթիշ Փեթրոլիում» ընկերության 2006թ. տվյալներով, Թուրքմենստանի բնական գազի ապացուցված պաշարները գնահատվել են շուրջ 2,9 տրլն մ³ գազ, այլ՝ ոչ պաշտոնական աղբյուրների համաձայն, այդ ցուցանիշը տատանվում է 5-10 տրլն մ³ սահմաններում:

Ռուսաստանի էներգետիկ ռազմավարությունը Կասպյան տարածաշրջանում և Չինաստանի գործոնը

Կասպյան տարածաշրջանում Ռուսաստանի որդեգրած ռազմավարությանն անդրադառնալիս գործակալության փորձագետներն առանձնացնում են մի քանի առանցքային նկատառումներ.

- Կենտրոնական Ասիայում Ռուսաստանի ռազմավարությունը մասնավորաբար զարգացել է այդ տարածաշրջանի որոշ երկրների բնական գազի ռեսուրսների նկատմամբ ունեցած շահերից ելնելով: Ռուսաստանը Կասպյան ավազանի ուղղությամբ իր էներգետիկ ռազմավարությունում

¹ Ղազախստանի մասով տրված տվյալները կատարված են մոտավոր հաշվարկներով՝ հաշվի առնելով ռուսաստանյան «Գազպրոմ»-ի 2007թ. տարեկան հաշվետվության տեղեկատվությունն առ այն, որ նույն թվականին Ռուսաստանը Ղազախստանից ներմուծել է 8,5 մլրդ մ³ և արտահանել Ղազախստան 10 մլրդ մ³ գազ:

կիրառում է Կենտրոնական Ասիայի նավթագազային պաշարների գործարքային կամ առևտրային վերահսկողության հաստատման, տարածաշրջանում այլ արտաքին ուժերի ներկայացվածության ու մրցակցության կանխման քաղաքականությունը,

- Կենտրոնական Ասիայի և ընդհանրապես Կասպյան ավազանի երկրների հետ Ռուսաստանի էներգետիկ ռազմավարության հենքում դրված է ոչ թե էներգետիկ պահանջների անհրաժեշտության սկզբունքը, այլ աշխարհաքաղաքական շարժառիթները,
- նման ռազմավարության արդյունքում զգալիորեն մեծացել է Ռուսաստանի աճող կախվածությունը Կենտրոնական Ասիայի գազի մատակարարումներից և թուլացել ռուսական կողմի՝ այդ հարցում Չինաստանի հետ մրցակցությունում բանակցային դիրքերն ու ազդեցության լծակները,
- Կասպյան ավազանում Ռուսաստանի վարած էներգետիկ ռազմավարությունը հանգեցրեց Կենտրոնական Ասիայի էներգետիկ դաշտում մեկ այլ կարևոր մրցակցի՝ Չինաստանի ներգրավվածությանը, որը կշարունակի մեծացնել իր էներգետիկ ազդեցությունը տարածաշրջանում՝ ի հաշիվ ռուսական ազդեցության,
- դեպի Չինաստան (Եվրոպա) արտահանման հնարավորությունների հետևանքների շուրջ եղած խոստումնային կանխատեսումներն ուժեղացրել են Կասպյան երկրների բանակցային դիրքերը Ռուսաստանի հետ, ինչը հնարավորություն կտա նրանց զգալի ազդեցություն ունենալ բնական գազի գնային քաղաքականության վրա:

Զեկույցի համաձայն, հատկապես վերջին տարիներին միջազգային էներգետիկ հարաբերություններում և մասնավորաբար Կենտրոնական Ասիա/Կասպյան ավազանում տեղի ունեցած զարգացումները նպաստեցին Չինաստանի՝ դեպի Կասպյան տարածաշրջան ներգրավվածության մեծացմանը, որը կարողացավ դառնալ Կենտրոնական Ասիայի էներգետիկ շուկայի կարևորագույն դերակատարներից մեկը: Տարածաշրջանի էներգետիկ ոլորտում չինական կողմի ներկայացվածության առաջին լուրջ ձեռքբերումը Ղազախստանն էր, որտեղ «Չինաստանի ազգային նավթային ընկերությունը՝ «Փեթրո-չայնա»-ն, զգալի ներդրումներ է իրականացրել երկրի նավթահանքերում ու խողովակաշարերում¹: Թեև Ղազախստանից մատակարարվող նավթի ծավալները այնքան էլ

¹ «Փեթրո-չայնա»-ն (*PetroChina*) Չինաստանի պետական նավթային ընկերություն է, որը մասնագիտացած է նավթի ու բնական գազի հետախուզման, արդյունահանման ու վերամշակման աշխատանքներում, համարվում է աշխարհի խոշորագույն նավթային ընկերություններից մեկը: 2007թ. հոկտեմբերի կեսերի դրությամբ համարվում էր աշխարհում շուկայական կապիտալացման (\$416 մլրդ) երկրորդ խոշորագույն ընկերությունը «Էքսոնմոբիլ»-ից հետո, 2007թ. նոյեմբերին \$1 տրլն կապիտալացմամբ աշխարհի խոշորագույն ընկերությունն է: Հիմնադրվել է դեռևս 1999թ. որպես Չինաստանի ազգային նավթային ընկերության բաղադրիչ: Չինաստանի էներգետիկ ոլորտում ներգրավվածությունից զատ, Չինաստանի ազգային նավթային ընկերությունը նախագծեր է իրականացնում Ադրբեջանում, Թուրքմենստանում: 2006թ. ընկերությունը \$4,18 մլրդ գումարով ձեռք բերեց «*PetroKazakhstan*» կանադական ընկերությունը, որը զբաղվում էր Ղազախստանի ածխաջրածինների արդյունահանման աշխատանքներով:

զգալի չեն, այնուհանդերձ, կարևոր նշանակություն ունեն Չինաստանի համար ոչ միայն էներգետիկ քաղաքականության տեսանկյունից:

Ինչ վերաբերում է Կասպյան ավազանի բնական գազի ուղղությամբ չինական կողմի ներգրավվածության հարցին, ապա պետք է նկատել, որ նավթային ոլորտի համեմատությամբ Կասպյան տարածաշրջանն իր գազի պաշարներով ու դրանց մատակարարման խնդիրներով առավել մեծ կարևորություն է ներկայացնում Չինաստանի համար: Գործակալության փորձագետների հավաստմամբ, Թուրքմենստանը հավանաբար կդառնա Կենտրոնական Ասիայի բնական գազի՝ դեպի Չինաստան կատարվող մատակարարումների առաջին լուրջ երկիրը: 2007թ. հուլիսին Չինաստանի ու Թուրքմենստանի միջև ստորագրվեց մի պայմանագիր, որի համաձայն՝ թուրքմենական կողմն առաջիկա 30 տարվա ընթացքում պարտավորվում էր նախագծել «Կենտրոնական Ասիա» գազատար՝ դեպի Չինաստան տարեկան 30 մլրդ մ³ ծավալով թուրքմենական գազի մատակարարմամբ: Իսկ 2008թ. օգոստոսին Չինաստանը Ղազախստանի հետ եկավ համաձայնության 10 մլրդ մ³ հզորությամբ գազատարի կառուցման նախագծի շուրջ, որը դիտվում է որպես թուրքմենական 30 մլրդ մ³ հզորությամբ գազամուղի շարունակություն:

Իրանական գործոն. գազի ներմուծում ու արտահանում

Իրանը տիրապետում է գազի հսկայածավալ պաշարների, զգալիորեն շահագրգռված է գազարդյունահանման ծավալների ավելացման ուղղությամբ և ունի դրա արտահանման բավական լայն հնարավորություններ: Այդպիսի փորձագիտական գնահատական է տրվում բնական գազի ոլորտում Իրանի ներկայիս ու հեռանկարային կարողություններին: Իրանը տիրապետում է ավելի քան 27,5 տրլն մ³ գազի պաշարների:

Իրանը բնական գազի ցանցային ներմուծող երկիր է: 2007թ. այդ երկիրը շուրջ 6,2 մլրդ մ³ գազ ներմուծեց Թուրքմենստանից «Կորպեջե-Կուրտ-Կուի»/ *Korpedzhe Kurt-Kui* գազամուղով (թուրքմենական գազի մատակարարումները դեպի Իրան, սակայն, մի քանի անգամ ընդհատվել են՝ կապված գների շուրջ առաջացած անհամաձայնությունների հետ): Իրանական կողմը բնական գազ է ստանում նաև Ադրբեջանից. այդ մատակարարումները 2007թ. դրությամբ կազմեցին շուրջ 0,2 մլրդ մ³՝ զգալիորեն զիջելով մատակարարված թուրքմենական գազի ծավալներին: Պաշտոնական Թեհրանը շահագրգռված է ավելացնել ադրբեջանական գազի ներմուծման ծավալները՝ ի հաշիվ «Շահ Դենիզ» հանքավայրի շահագործման երկրորդ փուլի: «Սթրաթֆոր» կենտրոնի տվյալների համաձայն, կողմերը բանակցություններ են վարում 2012թ. սկսած տարեկան շուրջ 12 մլրդ մ³ գազարտահանման հարցի շուրջ: 2005թ. ի վեր իրանական կողմը գազային ոլորտում համագործակցում է Ադրբեջանի հետ՝ դեպի Նախիջևանի ինքնավարություն բնական գազի մատակարարման շուրջ: Հա-

մաձայն ստորագրված 25 տարվա պայմանագրի, ադրբեջանական կողմը Իրան է առաքում տարեկան 80 մլն մ³ գազ, իսկ վերջինս, իր հերթին, Նախիջևանին մատակարարում է այդ ծավալի 85%-ը: Որոշ գնահատականներով, 2009-2024թթ. ժամանակահատվածում այդ մատակարարումները կարող են կազմել տարեկան մինչև 402,5 մլն մ³ գազ, որից Իրանը դեպի Նախիջևանի ինքնավարություն կմատակարարի շուրջ 350 մլն:

Իրանական կողմը նաև բնական գազի արտահանման կարևոր երկիր է: Պաշտոնական Թեհրանը բնական գազի արտահանման հարցում լուրջ պայմանավորվածություններ է ձեռք բերել թուրքական կողմի հետ, որի համաձայն՝ Թուրքիա է մատակարարվելու տարեկան շուրջ 9 մլրդ մ³ գազ (սակայն ընթացքում եղել են որոշ խոչընդոտներ): Իրանը պայմանագիր է ստորագրել նաև Օմանի հետ տարեկան 10 մլրդ մ³ բնական գազի արտահանման վերաբերյալ (բանակցությունները գտնվում են ընթացիկ փուլում): Ստորագրված պայմանագրի համաձայն, նախատեսվում էր նաև Պարսից ծոցի Քիշ կղզու ու Հենգամի գազի պաշարների համատեղ շահագործումը:

Իրանը պայմանավորվածություններ է ձեռք բերել Միացյալ Արաբական Էմիրությունների հետ՝ «Մալման» առափնյա հանքավայրից տարեկան 6 մլրդ մ³ ծավալով գազ արտահանելու վերաբերյալ: 2007թ. դեկտեմբերին Իրանը պայմանագիր ստորագրեց մեկ այլ պետության՝ Բահրեյնի հետ տարեկան 10 մլրդ մ³ իրանական գազի արտահանման վերաբերյալ: Իրանական կողմը նախատեսում է տարեկան շուրջ 1-1,1, իսկ 2019թ. սկսած՝ մինչև 2,3 մլրդ մ³ գազ արտահանել նաև Հայաստան: Հայկական կողմը իրանական գազի դիմաց կվճարի էլեկտրաէներգիայով՝ յուրաքանչյուր խոր. մետր գազի դիմաց մատակարարելով 3 կվտ/ժ էլեկտրաէներգիա:

Միջազգային էներգետիկ գործակալության փորձագետները նշում են, որ չնայած Իրանը բնական գազի հսկայական պաշարներով հարուստ (27,5 տրլն մ³ գազ), արդյունահանման ու արտահանման ծավալների ընդարձակման մեծ հնարավորություններ ունեցող երկիր է, այնուհանդերձ, ոլորտի զարգացման վրա մեծ ազդեցություն են թողնում արևմտյան երկրների կողմից կիրառվող պատժամիջոցները, ինչի հետևանքով զգալիորեն կրճատվում են այդ բնագավառում անհրաժեշտ ներդրումները:

Քաղաքական ենթատեքստ

Միջազգային էներգետիկ գործակալության կողմից պատրաստված այս գեկույցը բովանդակությամբ ու նպատակների առաջադրմամբ բավական քաղաքականացված պետք է համարել: Գործակալության ներկայացրած հաշվետվության քաղաքականացված լինելու հանգամանքը կարելի է հիմնավորել մի քանի փաստարկներով.

- զեկույցի կառուցվածքային բովանդակությունն ուղղակիորեն հիմնված է Կասպյան ավազանի էներգետիկ զարգացումներում ադրբեջանական գործոնի գերազնահատման վրա: Չեկույցում մասնավորապես նշվում է, թե Կասպյան տարածաշրջանն արդեն դեպի եվրոպական շուկաներ բնական գազի մատակարարման աղբյուր է շնորհիվ այն բանի, որ 2007թ. սկսած Բաքու-Թբիլիսի-Էրզրում գազամուղի շահագործմամբ տրվեց Ադրբեջանից գազի մատակարարման մեկնարկը՝ թեև փոքրաքանակ, բայցև աճող պոտենցիալի հեռանկարով (*տե՛ս աղյուսակ 4*): Ավելին, Կասպյան ավազանի՝ որպես գազի մատակարարման կարևոր հանգույցի զարգացման ռազմավարական հարցադրումը ելնում է նրանից, թե Ադրբեջանից ստացվող արտահանումները որքանով կզարգացվեն և կառաքվեն Եվրոպա՝ հարավկովկասյան նոր հաղորդակցությունների միջոցով: Հաշվետվությունում Կասպյան ավազանի գազի պաշարների շահագործման ու արդյունահանման խնդիրը մեծապես պայմանավորվում է ադրբեջանական «Շահ Դենիզ» հանքավայրի շահագործման երկրորդ փուլի ու նրա հնարավորությունների զարգացմամբ: Փորձագետների բնորոշմամբ, Կասպյան ավազանից դեպի Եվրոպա գազի արտահանման հարցում «Շահ Դենիզ» հանքավայրի շահագործման երկրորդ փուլը մինչև 2015թ. բնական գազի աճող ծավալներ ունեցող հիմնական աղբյուր է հանդիսանում,
- զեկույցում իրականացված վերլուծություններում և Կասպյան ավազանի էներգետիկ զարգացումների շուրջ կատարված կանխատեսումներում ժամանակ առ ժամանակ խոսվում է Կասպյան ավազանի էներգետիկ ռեսուրսների շահագործման հարցում Ռուսաստանին շրջանցելու հնարավորությունների, այս ուղղությամբ Ռուսաստանի էներգետիկ քաղաքականության չհիմնավորվածության հարցերի շուրջ: Մասնավորապես նշվում է, որ Կենտրոնական Ասիայում Ռուսաստանի էներգետիկ ներգրավվածությունը բխում է ոչ այնքան Ռուսաստանի էներգետիկ պահանջարկի բավարարման անհրաժեշտությունից, որքան նրա՝ տարածաշրջանի էներգետիկ ռեսուրսներն իր վերահսկողության տակ պահելու էներգետիկ ռազմավարությունից: Չեկույցում չի խոսվում այն մասին, որ, օրինակ, 2005թ. ԵՄ բնական գազի սպառման ավելի քան 30%-ը ապահովվել է Ռուսաստանի կողմից, և որ վերջինս մտադիր է առաջիկա տարիներին զգալիորեն ավելացնել այդ մատակարարումների ծավալները: Չպետք է մոռանալ, որ Ռուսաստանը ներկայում աշխարհում բնական գազ արդյունահանող և միաժամանակ արտահանող խոշորագույն պետությունն է (*մանրամասն տե՛ս Հավելվածը*),

- «Կասպյան նավթի ու գազի զարգացման հեռանկարները» զեկույցում 2008թ. վրաց-ռուսական օգոստոսյան պատերազմի, Հարավային Կովկասի ու Կենտրոնական Ասիայի էներգետիկ հաղորդակցությունների անվտանգության վրա դրա կարճաժամկետ ու միջնաժամկետ հետևանքներին վերաբերող հարցերը բավական կցկտուր են ներկայացված, փորձ է արվում դրանց տալ ավելի շուտ երկրորդային նշանակություն: Այն պարագայում, երբ օգոստոսյան իրադարձությունները եթե նույնիսկ կարճաժամկետ առումով չունեցան խորքային ազդեցություն տարածաշրջանի էներգետիկ անվտանգության խնդիրների վրա, ապա միջնաժամկետ զարգացումների համատեքստում, ըստ էության, հարցն այլ հարթության վրա պետք է դիտարկել¹: Բավական հետաքրքիր էր, որ զեկույցը նախաձեռնվեց 2008թ. հոկտեմբերին՝ օգոստոսյան դեպքերից անմիջապես հետո: Չեկույցի պատրաստումը կոչված էր ի չիք դարձնելու Կասպյան ավազանի ու Հարավային Կովկասի նավթագազային ոլորտում ներգրավված արտասահմանյան ներդրողների՝ վրաց-ռուսական պատերազմի հետևանքով առաջացած մտահոգությունները և ապահովել ներդրումների արտահոսքերը տարածաշրջան:

Աղյուսակ 4

Հարավային Կովկասի հիմնական նավթագազային խողովակաշարերը, 2008թ.

Ճանապարհ	Շահագործման մեկնարկը	Նավթ/գազ	Հզորությունը	Զարգացման հեռանկարները
Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան	2006թ.	նավթ	օր. 1 մլն բարել	2008թ. տարեվերջին՝ օր. 1,2 մլն/բ, պոտենցիալը՝ մինչև օր. 1,8 մլն/բ
Բաքու-Սուփսա	1999թ.	նավթ	օր. 100 հազ./բ	վերաբացվեց 2008թ. ամռանը՝ 18- ամսյա վերանորոգման աշխատանքներից հետո
Բաքու-Նովոռուսիյսկ	1983թ.	նավթ	օր. 100 հազ./բ	1997թ.
Բաքու-Թբիլիսի-Էրզրում	2007թ.	գազ	տարեկան 8 մլրդ մ ³	տարեկան 16-20 մլրդ մ ³

¹ Հիշեցնենք, որ Վրաստանում տեղի ունեցած իրադարձությունների հետևանքով «Բրիթիշ Փեթրոլիում-Ադրբեջան» ընկերությունը օգոստոսի կեսերից դադարեցրեց Բաքու-Թբիլիսի-Էրզրում գազատարի և Բաքու-Սուփսա նավթամուղի աշխատանքները անվտանգության ու կանխարգելիչ նկատառումներից ելնելով (Բաքու-Թբիլիսի-Էրզրում գազատարը վերագործարկվեց երկու օր անց): Ուշագրավ է, որ 2008թ. օգոստոսի 5-ին վրաց-ռուսական պատերազմի նախօրեին, դադարեցված էր նաև Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան խողովակաշարով նավթի մատակարարումը Թուրքիայի տարածքում քուրդ անջատողականների կողմից նավթատարի պայթեցման հետևանքով:

Հավելված**Բնական գազի արտահանումն ու արդյունահանումը՝ ըստ առաջատար երկրների, 2007թ. դրությամբ (աղբյուրը՝ ԱՄՆ Կենտրոնական հետախուզական վարչություն)**

<i>Արտահանում</i>			<i>Արդյունահանում</i>		
Դիրքը	Երկիրը	մլրդ մ ³	Դիրքը	Երկիրը	մլրդ մ ³
1	Համաշխարհային	929,9	1	Համաշխարհային	3,021
2	Ռուսաստան ¹	173	2	Ռուսաստան	654
3	Կանադա	107,3	3	ԱՄՆ	545,9
4	Նորվեգիա	85,7	4	ԵՄ	197,8
5	Ալժիր	59,4	5	Կանադա	187
6	Նիդեռլանդներ	55,6	6	Իրան	111,9
7	Թուրքմենստան	49,4	7	Նորվեգիա	99,3
8	Կատար	39,3	8	Ալժիր	85,7
9	Ինդոնեզիա	32,6	9	Նիդեռլանդներ	76,3
10	Մալայզիա	31,6	10	Սաուդյան Արաբիա	75,9
11	ԱՄՆ	23,3	11	Մեծ Բրիտանիա	72,3
12	Նիգերիա	21,2	12	Չինաստան	69,3
13	Ավստրալիա	19,9	13	Թուրքմենստան	68,9
14	Տրինիդադ և Տոբագո	18,1	14	Ուզբեկստան	65,2
15	Եգիպտոս	15,7	15	Մալայզիա	64,5
16	Ուզբեկստան	14	16	Կատար	59,8
17	Օման	13,1	17	Ինդոնեզիա	56
18	Գերմանիա	12,2	18	Մեքսիկա	56
19	Բոլիվիա	11,7	19	Միացյալ Արաբ. Էմիր.	48,8
20	Մեծ Բրիտանիա	10,4	20	Եգիպտոս	47,5

¹ Այլ աղբյուրների տվյալներով, 2007թ. Ռուսաստանն արտահանել է մինչև 185 մլրդ մ³ բնական գազ: